

भ्यागुते र चरचरे रोग नियन्त्रण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७१
(नेपाल सरकार सचिवस्तर मिति २०७१।१।३० गतेको निर्णय अनुसार स्वीकृत)

पृष्ठभूमी

भ्यागुते र चरचरे रोगले नेपालको पशुपालन व्यवसायमा वर्षेनी ठूलो आर्थिक नोक्सानी पुर्याउदै आएको छ। यी रोगहरु लाई अंग्रेजीमा कमशः एच एस तथा वि क्यू भन्ने नामबाट चिनिन्छ। भ्यागुते रोग पास्चुरेला मल्टोसिडा र चरचरे रोग क्लसट्रिडियम चौभाई जिवाणुको कारणबाट गाई, भैंसीमा लागी उच्च मृत्युदर हुने गरेको पाइएको छ। विगत पांच वर्षको प्राप्त इपिडेमियोलोजीकल तथ्यांकलाई केलाउंदा नेपालको ५० भन्दा बढी जिल्लाहरुमा यी रोगहरु रिपोर्टिङ भई प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्षरूपमा पशुपालन क्षेत्रमा क्षती पुर्याई राखेको छ। पशुवस्तुमा संक्रामक महामारीको रूपमा देखा परी पशु तथा पशुजन्य उत्पादनमा कमी आई कृषकलाई ठूलो आर्थिक क्षति पुर्याउने गरेको सन्दर्भमा यो रोग नियन्त्रण गर्न खोप कार्य संचालन, रोकथाम, आउटब्रेक नियन्त्रण, जनचेतना अभिवृद्धि लगायतका कार्यक्रमहरु संचालन तथा अनुगमन साथै स्वदेशमै केन्द्रीय जैविकी उत्पादन प्रयोगशाला त्रिपुरेश्वरमा एच एस वि क्यू सयुक्त खोपको उत्पादन भै रहेको अवस्थालाई समेत मध्यनजर गर्दै भ्यागुते र चरचरे रोग नियन्त्रण कार्यक्रम संचालन गर्न जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरु मार्फत कार्यान्वयनका लागि यो कार्यविधि निर्माण गरिएको छ।

परिच्छेद-१
प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः

- (क) यो कार्यविधिको नाम “भ्यागुते र चरचरे रोग नियन्त्रण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७१” रहेको छ।
- (ख) यो कार्यविधि स्वीकृत भएको मितिवाट तुरुन्त लागु हुनेछ।

२. कार्यक्रम संचालनको उद्देश्यः यो कार्यविधिको उद्देश्य देहाय बमोजिम हुनेछः

- (१) भ्यागुते र चरचरे रोग विरुद्ध खोप कार्य संचालन गर्ने।
- (२) भ्यागुते र चरचरे रोगको महामारी देखा परेको अवस्थामा तत्काल रोग निदान गरि अन्यत्र फैलिन नदिन खोप कार्यक्रम संचालन गर्ने तथा रोग नियन्त्रण कार्यमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरुलाई समेत जिम्मेवारी सहित स्वतस्फूर्त रूपमा परिचालित गर्ने/गराउने।
- (३) रोगका कारण पशुजन्य उत्पादनमा हुने गरेको क्षतीलाई न्यूनिकरण गरी पशु तथा पशुजन्य उत्पादनमा बृद्धि गरी कुल ग्राहस्थ उत्पादन बृद्धिमा टेवा पुर्याउने।
- (४) भ्यागुते र चरचरे रोग नियन्त्रण गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने।

परिच्छेद-२

कार्यक्रम संचालन प्रक्या

३. जिल्ला तथा खोप संख्या छनौटका आधारहरुः कार्यक्रमहरु संचालन गर्नको लागि जिल्लाहरु र खोप संख्या छनौटका आधारहरु देहाय बमोजिम हुनेछन्ः

(क) पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयले उपलब्ध श्रोत साधनको आधारमा गाई, भैसीको व्यवसायिक पशुपालन फार्म संख्या बढी भएका, उन्नत पशुपालनका पकेट क्षेत्र, पशुहाट बजार, पशुहरु बढी ओसारपसार हुने क्षेत्र तथा रोगको प्रकोप बारम्बार देखा परेका तथा व्यवसायिक रुपमा अग्रणी स्थानमा रहेका जिल्लाहरु छनौट गर्ने छ र सोही अनुरूप खोप गर्नु पर्ने संख्या तोकिने छ ।

(ख) कार्यक्रमको लागि आवश्यक खोप केन्द्रिय जैबिकी उत्पादन प्रयोगशाला त्रिपुरेश्वरले उत्पादन गर्नु पर्नेछ ।

(ग) भ्यागुते र चरचरे रोग नियन्त्रण कार्यक्रमको लागि आवश्यक खोप तथा सोसंग सम्बन्धित आवश्यक अन्य सामग्री पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयले जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरुलाई निःशुल्क उपलब्ध गराउने छ ।

४. कार्यक्रम कार्यान्वयन र संचालन :

४.१ कार्यक्रम अन्तरगत जिल्ला पशु सेवा कार्यालय मार्फत संचालन गरिने कृयाकलापहरु देहाय वमोजिम हुनेछ :

(क) कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि छनौट भएका जिल्ला पशु सेवा कार्यालयले खोप कार्य संचालन गर्नको लागि उन्नत पशुपालन भएका पकेट क्षेत्र, पशुहाट बजार क्षेत्र तथा सघन पशुपालन क्षेत्र पहिचान गरि ती क्षेत्रहरुमा खोप कार्यक्रम हेरी विगतमा खोप नलगाइएको, रोग देखा परिरहेको क्षेत्र पहिचान गरि जोखिम विश्लेषणको आधारमा खोप लगाउन पर्ने क्षेत्र एकिन गर्नु पर्नेछ । साथै कार्यक्रम संचालन गर्नु पूर्व खोप लगाउने क्षेत्रका सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसंग अन्तरक्रिया गर्नु पर्नेछ ।

(ख) खण्ड (क) वमोजिम खोप कार्य गर्नको लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरुले लक्षित गाई, भैसीहरुको संख्या हेरी भ्याक्सिनेटर (ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता, निजी स्तरमा कार्यरत भेटेरिनरी जेटी/जेटीए) नियुक्त गरी काममा लगाउन पर्नेछ र जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा कार्यरत पशु चिकित्सकको नेतृत्वमा आवश्यक संख्यामा भ्याक्सिनेटरहरुको टोली गठन गरी सम्बन्धित पशु सेवा केन्द्रहरुको समन्वयमा परिचालन गर्नु पर्नेछ ।

(ग) खोप लगाउने कार्यक्रम दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

(घ) भ्याक्सिनेटरहरु नियुक्त गरिएको नामावली पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय र सम्बन्धित क्षेत्रिय पशु सेवा निर्देशनालयमा अनिवार्य रुपमा पठाउन पर्नेछ ।

(ङ) खोप कार्य संचालन गर्दा, खोप कार्यको संचालन समय तालिका १५ दिन अगावै पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय, क्षेत्रिय पशु सेवा निर्देशनालय र सम्बन्धित केन्द्रीय/क्षेत्रिय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालालाई जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(च) खोपको गुणस्तर कायम गर्न खोपलाई घामको किरणवाट जोगाई चिसो कोठामा संचय गरी खोप लगाउने कार्य विहान र बेलुका गर्नुपर्ने छ ।

(छ) खोप लगाउनको लागि अटोमेटिक सिरिन्ज वा साधारण सिरिन्जको प्रयोग गरिनेछ । जुनसुकै सिरिन्ज प्रयोग गरिएता पनि प्रति जनावरको लागि छुट्टा छुट्टै निडिल प्रयोग गर्न पर्नेछ साथै खोप लगाइएको जनावर पहिचान गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउन पर्नेछ ।

(ज) भ्याक्सिनेशन गरेको विवरण खुल्ने फारममा समुह भएको क्षेत्रमा समुहको प्रतिनिधि समेतको र समुह नभएका क्षेत्रमा स्थानिय किसानहरुबाट प्रमाणित गराई खोप कार्य सम्पन्न गरिएको प्रतिवेदन संलग्न हुनु पर्नेछ ।

(झ) जिल्ला पशु सेवा कार्यालयले जिल्लामा विगतमा देखा परेको भ्यागुते र चरचरे रोगको अवस्था एकिन गरी सोको तथ्यांक व्यवस्थित गरी राख्नु पर्नेछ । साथै जिल्लामा रहेका गाई, भैसी, व्यवसायिक पशुपालन फार्महरुको तथ्यांक व्यवस्थापन गरि राख्ने तथा सोको प्रतिवेदन पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय, पशु उत्पादन निर्देशनालय तथा क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(ञ) जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरुले आफ्नो कार्य क्षेत्रमा भ्यागुते र चरचरे रोग देखा परेमा रोग देखा परेको अनुसुचि १ बमोजिमको विस्तृत रोग अन्वेषण प्रतिवेदन सहितको जानकारी ई.मेल वा फ्याक्स वा पत्रबाट तत्काल क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, भेटेरिनरी इपिडेमियोलोजी केन्द्र तथा पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयमा उपलब्ध गराउन पर्नेछ । यसरी प्रतिवेदन पेश गर्दा रोगको जोखिममा रहेका पशु संख्या अनिवार्य रुपमा उल्लेख गरि रोगको नियन्त्रणको लागि आवश्यक खोपको विवरण समेत उल्लेख गरेको हुनु पर्नेछ । रोगको अन्वेषण रिपोर्ट तयार गरी पठाउनु पूर्व सम्बन्धित क्षेत्रमा पशु चिकित्सक वा प्राविधिकले अनिवार्य रुपमा रोग देखा परेको स्थानको भ्रमण गरेको हुनु पर्नेछ ।

(ट) जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरुले भ्यागुते र चरचरे रोगहरु देखा परेको क्षेत्रबाट क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालासंग समन्वय गरि उक्त रोगहरुको नमूना संकलन गरी पठाउनु पर्नेछ ।

४.२ केन्द्रिय तथा क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला मार्फत संचालन गरिने कृयाकलापहरु देहाय बमोजिम हुनेछ :

(क) खोपको प्रभावकारीता परिक्षणको लागि उपयुक्त प्रयोगशाला परिक्षण प्रविधि केन्द्रिय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाले स्थापित गरि क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरु मार्फत खोप लगाइएको २१ दिन पश्चात खोप लगाएको पशुबाट जम्मा पशु संख्याको ०.५ प्रतिशत वा पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयको प्राविधिक निर्देशन अनुसार आवश्यक संख्यामा गाई, भैसी छनौट गरी सिरम संकलन गर्ने र तोकिएको प्रयोगशालामा आवश्यक परिक्षणको लागि पठाउन व्यवस्था गरिनेछ । साथै तोकिएको प्रयोगशालाले सिरम परिक्षण गरी रोगहरु विरुद्ध प्रतिरक्षा गर्न सक्ने क्षमताको बिकास भए नभएको र सो को प्रतिवेदन अनिवार्य रुपमा सम्बन्धित जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरु तथा पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयलाई समेत नियमित रुपमा उपलब्ध गराउन व्यवस्था गरिनेछ ।

(ख) सिरम संकलन गर्ने प्रयोजनको लागि ५ मि.लि. क्षमताको डिस्पोजेबल सिरिन्ज निडिल प्रयोग गरि रगत संकलन गर्ने र सिरम छुट्टयाई सिरम भायलमा सारेर कोड नम्बर लेखि सिरम भायल बक्समा राख्नु पर्नेछ ।

(ग) जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरूले भ्यागुते र चरचरे रोगहरू देखा परेको क्षेत्रबाट संकलन गरी पठाएको नमूनालाई क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाले उपलब्ध परिक्षण विधिबाट शिघ्र परिक्षण गर्ने र आवश्यक परेमा थप परिक्षणको लागि नमूना केन्द्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालामा पठाउनु पर्नेछ ।

(घ) भ्यागुते र चरचरे रोग आउटब्रेक नियन्त्रणको लागि केही खोप भ्याक्सिन बैकको रूपमा भण्डारण गरी राख्नु पर्नेछ । साथै सम्बन्धित जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट रोगको आउटब्रेक भएको सूचना, उपयुक्त नमूना तथा रोग अन्वेषण सम्बन्धी प्रतिवेदन प्राप्त भए पछि भ्याक्सिन बैकमा संचित खोप स्वीकृती परिचालन गरिनेछ ।

४.३ क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालयहरू मार्फत संचालन गरिने कृयाकलापहरू:

क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालयहरू वाट त्यस क्षेत्र अन्तरगत कार्यक्रम संचालन भएका जिल्लाहरूमा खोप कार्यक्रम संचालन अवधि वा सम्पन्न भए पछि अनुगमन र मूल्याङ्कन गरिनेछ । साथै त्यस क्षेत्र अन्तरगत भ्यागुते र चरचरे रोग आउटब्रेक भएमा नियन्त्रण गर्न समन्वयकारी भूमिका हुनेछ ।

परिच्छेद-३

कार्यक्रम अनुगमन र मूल्याङ्कन व्यवस्था

५. कार्यक्रम अनुगमन र मूल्याङ्कन :

(क) यस कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्याङ्कन कृषि विकास मन्त्रालय, पशु सेवा विभाग, पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय, क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय तथा सम्बन्धित पशु सेवा केन्द्र वाट हुनेछ ।

(ख) भ्याक्सिनेशनको प्रगती विवरण तोकिएको फारम अनुसार अनिवार्य रूपमा निर्धारित समयमा ,सम्बन्धित कार्यालय, क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(ग) पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयले भ्यागुते र चरचरे रोग आउटब्रेक भएमा नियन्त्रण गर्न आवश्यक व्यवस्थापन गर्नेछ ।

परिच्छेद-४
आर्थिक कार्यविधि

(क) पशु स्वास्थ्य निर्देशनालयबाट भ्यागुते र चरचरे रोग रोग नियन्त्रण कार्यक्रममा परेका प्रत्येक जिल्ला पशु सेवा कार्यालयलाई कार्यक्रम तथा बजेट उपलब्ध गराउनेछ। उपलब्ध कार्यक्रम तथा बजेट जिल्ला पशु सेवा कार्यालयले प्रयोग गर्दा प्रचलित नियम अनुसार गर्नु पर्नेछ।

(ख) पशु सेवा कार्यालय ले निजी क्षेत्रमा रहेका प्राविधिकहरुलाई समेत भ्याक्सिनेटर रुपमा खटाउन सक्नेछ। यसरी खटिने भ्याक्सिनेटरलाई पशु सेवा कार्यालय ले प्रति पशु खोप गरे वापत रु १० का दरले सेवा शुल्क प्रदान गर्नेछ।

(ग) जुन खर्च शिर्षक रकम उपलब्ध भएको हो सोही शिर्षकमा मात्र खर्च गर्नु पर्नेछ।

(घ) भ्याक्सिनेटरलाई पेशकी दिई पठाउनु पर्ने भएमा आर्थिक ऐन तथा नियमावली बमोजिम समयमै फछ्यौट हुने गरी दिनु पर्नेछ। यसरी दिईएको पेशकी फछ्यौट गराउने कर्तव्य सम्बन्धित जिल्ला पशु सेवा कार्यालयका लेखा प्रमुख र कार्यालय प्रमुखको हुनेछ। कार्यक्रम संचालन गर्दा प्रयोगमा आउने सबै विल भरपाईहरुमा प्रचलित आर्थिक ऐन तथा नियमावली बमोजिम सिलसिलेवार नम्वर राखी प्रमाणित भएको हुनु पर्नेछ।

(ङ) सवारी ईन्धन प्रयोग गर्दा लगबुक अनिवार्य रुपमा भरी सवारी प्रयोग गर्ने अधिकारीको अनिवार्य दस्तखत हुनु पर्नेछ।

परिच्छेद-४
विविध

७. प्रचलित कानुन लागु हुने

भ्यागुते र चरचरे रोग नियन्त्रण कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धमा यस कार्यविधिमा उल्लेख भएकोमा सोही बमोजिम र उल्लेख नभएको हकमा प्रचलित कानुन बमोजिम हुनेछ।

८. कार्यविधि संशोधन तथा खारेजी

पशु सेवा विभागको सिफारिसमा कृषि विकास मन्त्रालयले यो कार्यविधिको संशोधन तथा खारेजी गर्न सक्नेछ। आर्थिक पक्षको सन्दर्भमा संशोधन गर्नु परेमा अर्थ मन्त्रालयको सहमति लिए पछि मात्र संशोधन गरिनेछ।

अनुसुचि १ (कार्यविधिको दफा ४ (अ) संग सम्बन्धित)

रोगको इपिडेमियोलोजिकल अध्ययन फर्मेट

पशुवस्तुमा शंकास्पद भ्यागुते र चरचरे रोग देखा परेको क्षेत्रबाट संकलन गरी प्रेषण गर्नु पर्ने विवरण

- रोग देखा परेको क्षेत्र
- रोग देखा परेको क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था
- रोग देखा परेको फार्म वा गा.वि.स.वार्ड र व्यक्तिगत विवरण
- रोग देखा परेको पशुको किसिम
- रोग देखा परेको पशु जात
- रोग देखा परेको पशुको उमेर
- विरामी पशु संख्या
- मरेको पशु संख्या
- जोखिममा रहेको पशु संख्या
- रोगको इपिडेमियोलोजी सम्बन्धी विवरण
  - रोगको लक्षण
  - रोग पहिलो पटक देखा परेको मिति र समय
  - रोगको संभावित श्रोत
  - रोगी पशुको लागि दाना पानीको प्रवन्ध
  - रोग देखा परेको फार्म वा परिसरबाट भएको जनावरको ओसार पसार (भित्र वा बाहिर)
रोग देखा पर्नु भन्दा एक हप्ता अघि देखी
- रोग देखा परेका जनावरमा भएको उत्पादन ह्रास (दुध, मासु आदि)
- रोगको फैलावटको नक्सा वा क्रम
- आवतजावतमा नियन्त्रणमा गरिएको प्रवन्ध
- रोग सम्बन्धी अन्य सूचना वा जानकारी
- रोग नियन्त्रण गर्न गरिएको प्रयास
- रोगको पहिचान गर्न संकलित नमूना
- नमूना पठाइएको प्रयोगशाला
- रोगको वर्तमान अवस्था
- रोगको नियन्त्रणमा सहभागि प्रमुख व्यक्तिको नाम तथा फोन नं

